

О. Ребрій, А. Медведєва. Особливості відтворення фонографічних стилістичних засобів у перекладі англomовної дитячої літератури українською мовою. *Studia methodologica*, 2014 (38).

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ФОНОГРАФІЧНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Олександр Ребрій

Кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра теорії та практики перекладу англійської мови факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (УКРАЇНА), 61022,
м. Харків, майдан Свободи 4, e-mail: rebriy@vega.com.ua

Анна Медведєва

Викладач, кафедра теорії та практики перекладу англійської мови, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (УКРАЇНА), 61022,
м. Харків, майдан Свободи 4, e-mail: transengl@karazin.ua

UDC: 811.111'255:087.5

ABSTRACT

Oleksandr Rebriy, Anna Medvedieva. Specifics of Rendering Phonographical Stylistic Means in English-Ukrainian Translation of Children's Literature

The article deals with the specifics of rendering phonographical stylistic means of lexical level in English-Ukrainian translation of children's literature on the material of the novel "The Bad Beginning" by Lemony Snicket. Theoretical conclusions are made on the basis of opposition between the position of some prominent Soviet theoreticians, who denied the possibility of translating phonographical stylistic means with analogues ("parallel") means of the target language, and that of their Western counterparts, who considered such a possibility not only possible but also desirable. Having studied the translation of children's speech imitations, selected from the novel, we determined A. Onyshko's general strategy of their rendering into Ukrainian as well as specific methods applied within this strategy.

Key words: translation, phonographical stylistic means, graphon, strategy, method.

У статті зосереджено увагу на особливостях відтворення фонографічних стилістичних засобів лексичного рівня в англо-українському перекладі дитячої літератури на матеріалі роману американського письменника Лемоні Снікета "The Bad Beginning". Теоретичні узагальнення зроблено на основі зіставлення позиції провідних радянських теоретиків перекладу, які заперечували ідею паралельного відтворення фонографічних стилізацій аналогічними засобами мови перекладу, та західних фахівців, на думку яких воно є не тільки можливим, а й бажаним. Дослідивши переклад імітацій дитячого мовлення, отриманих методом суцільної вибірки з роману, ми визначили загальну стратегію перекладацького опрацювання графонів А. Онишком та окремі прийоми в її межах.

Ключові слова: переклад, фонографічні стилістичні засоби, графон, стратегія, прийом.

Фонографічна стилізація мовленнєвих аномалій (далі також «графон») є одним з найменш досліджених стилістичних засобів в арсеналі дитячої літератури у бінарному англо-українському зіставленні. Пояснити це, на нашу думку, можна тим, що український літературний узус майже не використовує графонів, надаючи перевагу лексико-

граматичним засобам стилістичної характеристики персонажів. Таким чином, більшість фонографічних стилізацій в англо-українських перекладах традиційно втрачалося, як це, наприклад, доводить порівняльний аналіз п'яти перекладів роману М. Твена *"The Adventures of Huckleberry Finn"* [7, с. 138]. Складається враження, що усі автори перекладу цього класичного твору дитячої літератури чітко слідували вказівці В. Н. Комісарова про те, що «спроба встановити еквівалентність між, наприклад, діалектом негрів Міссурі, яким говорить негр Джим у Марка Твена, та будь-яким діалектом російської (або будь-якої іншої) мови теоретично не виправдана і практично не спостерігається, оскільки вочевидь безглуздо змушувати американського негра говорити мовою уродженця Пермі чи Одеси» [4, с. 217].

Втім в останні десятиріччя посилюється тенденція до т. зв. «паралельного» відтворення графонів на основі творчо сконструйованих перекладачем оказіональних відповідей, що й визначає **актуальність** запропонованої розробки.

Об'єктом нашого дослідження виступають фонографічні стилістичні засоби характеристики аномалій дитячого мовлення у художній літературі для дітей, а **предметом** безпосереднього аналізу – стратегії та прийоми їх відтворення в англо-українському перекладі.

За **мету** визначаємо намір встановити доцільність та адекватність застосування стратегії паралельного перекладацького відтворення графонів на **матеріалі** прикладів дитячого мовлення персонажів роману сучасного американського письменника Лемоні Снікета *"The Bad Beginning"* (перекладач – А. Онишко).

Дослідження графічно зафіксованих мовленнєвих відхилень від норм вимови доцільно здійснювати з теоретичної платформи однієї з «вічних» проблем перекладознавства, а саме проблеми перекладності/неперекладності. Питання про перекладність графону доволі часто викликало сумнів як у теоретиків, так і у практиків перекладу. Справа у тому, що довгий час у радянському перекладознавстві панувала авторитетно-авторитарна точка зору про те, що графони неперекладні, оскільки є відображенням діалектів та соціолектів, які неможливо перекласти *apriori*: «...додаткові труднощі для забезпечення всебічного розуміння рецептором перекладу повідомлення, що передається, можуть виникати у зв'язку з наявністю у тексті оригіналу відхилень від загальнонародної норми вихідної мови, використанням там таких субстандартних форм, як територіально-діалектні, соціально-діалектні та контаміновані, тобто такі, що імітують мовлення іноземця» [4, с. 216].

На думку В. Г. Гака, фонографічні стилізації мають чітко виражене національне забарвлення, тому можливість їх паралельного відтворення засобами іншої мови є досить проблематичною: «Через низку лінгвістичних причин при перекладі графону неминучі великі втрати, які лише частково можуть бути компенсованими перекладацькими ремарками та коментарями» [2, с. 38].

Врешті-решт, сам К. І. Чуковський неодноразово загострював свою увагу на тому, як перекладати просторіччя та діалекти. Він стверджував, що «перекладаючи просторіччя і діалекти, необхідно використовувати нейтральні слова та вирази, щоб не привнести в художній світ твору "чужих" національних особливостей» [10, с. 174]. На його думку, такий спосіб найпростіший, адже перекладач може стилістично «забарвити» текст, обережно обираючи слова, при цьому йому важливо слідкувати за тим, щоб їх національна приналежність не була яскраво вираженою.

Досягти адекватності перекладу фонографічних мовленнєвих стилізацій складно не тільки через формальні розбіжності вихідної та цільової мов, а й внаслідок дії соціокультурного чиннику, зумовленого різними традиціями використання графонів в англійській та українській літературах. В україномовній літературі такі стилізації використовуються доволі рідко, на відміну від англосовітської, в якій простежується системність фонетичних комплексів просторіччя, що дає нам змогу говорити про усталену систему засобів фонографічної стилізації в англійській мові і її відсутність в українській, внаслідок чого при перекладі можуть втрачатись важливі смислові компоненти.

Позиція противників паралельного відтворення графонів у перекладі ґрунтується на постулаті «часткової» перекладності, згідно з яким у текстах можуть з'являтися окремі неперекладні елементи, але водночас немає текстів, які взагалі не підлягають перекладу. «З лінгвістичної точки зору, ці частковості виходять за межі нормалізованого мовлення і при перекладі не можуть бути адекватно відтвореними» [10, с. 44].

Отже, навіть якщо графон не перекладається, його втрата при перекладі не є значущою. До того ж ефективним засобом вирішення цієї проблеми може бути прийом компенсації, за якого елементи сенсу, прагматичні значення, а також стилістичні нюанси, тотожна передача яких неможлива, передаються в тексті перекладу елементами іншого порядку, причому не обов'язково в тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі [4, с. 171–172]. Таким чином, прийом компенсації фонографічних стилізацій за рахунок лексико-граматичних засобів переважав у вітчизняній науці про переклад і, як наслідок, у перекладацькій практиці.

Водночас, за кордоном була представлена інша точка зору, представником якої є Дж. Катфорд, який стверджував, що такі фонографічні стилізації, як соціолекти та діалекти можуть бути адекватно відтворені при перекладі: «Навіть, якщо в цільовій мові немає еквівалентного немаркованого діалекту, перекладач має обрати спеціальний діалект цільової мови, створити новий “літературний” діалект або вдатися до інших засобів» [3, с. 170]. За нашими спостереженнями, така стратегія, скерована на креативне відтворення фонографічних стилізацій у мові оригіналу паралельними засобами мови перекладу, стає все більш привабливою для українських перекладачів, які активно використовують для цього багаті ресурси рідної мови.

Оскільки графон, як було зазначено вище, підпадає під категорію перекладацьких труднощів, подолання яких має важливе значення для розвитку як теорії, так і практики художнього перекладу, спробуємо з'ясувати своє ставлення до цього складного явища. Найчастіше перекладацькі труднощі в межах структуралістського підходу до вивчення мови підрозділяються на (1) фонетичні/фонографічні та параграфічні; (2) морфологічні; (3) лексичні; (4) синтаксичні. А оскільки така класифікація цілком відповідає заявленій меті дослідження, ми будемо дотримуватися її і надалі.

Сам термін «графон» запропонувала В. А. Кухаренко, яка розуміла його як «фіксацію індивідуальних вимовних особливостей мовця» [6, с. 17–18]. Дослідниця типологізує графон залежно від його прагматичного навантаження, підкреслюючи, що «причини, які породжують графічно зафіксовані відхилення від вимовної норми, не схожі одна на одну й можуть бути розподілені на дві групи. Перша пов'язана з настроєм, емоційним станом в момент мовлення, віком, тобто має оказіональний, минулий характер. Друга відображає походження, освітній, соціальний статус героя й має рекурентний, постійний характер» [6, с. 18].

У своїй роботі ми поділяємо точку зору М. Н. Кулікової, яка виокремлює три різновиди графону: 1) особливості мовлення, зумовлені фізичним та емоційним станом і віковою несформованістю мовлення (дефекти мовлення, стан сп'яніння, стан афекту, дитяче мовлення); 2) особливості мовлення, зумовлені зіткненням двох мов (іноземний акцент); 3) особливості мовлення, зумовлені соціально-регіональною приналежністю (соціолекти, просторіччя, діалекти) [5, с. 11].

Фонографічним стилізаціям, зумовленим фізичним та емоційним станом, властивий оказіональний характер, тому значення фонографічних засобів при їх відтворенні є не значущим. В той час як іноземний акцент, соціолекти та просторіччя мають постійний характер і у такому випадку значення фонографічних засобів зростає.

Потрібно добре розуміти, що проблема нестандартного мовлення – перш за все, естетична і навіть психологічна. Щоб перекласти те, чого немає в мові перекладу (наприклад, діалект), можна знайти або функціональний аналог, або створити «штучну» мову в мові [1, с. 261]. Перед перекладачем відкривається безліч можливостей у здійсненні перекладу, тобто можна сказати, що якість перекладу залежить від креативності та рівня професійної майстерності перекладача. Відповідно чим вищий його професійний рівень, тим кращий переклад.

У нашому дослідженні ми розглянули приклади деформованої вимови персонажа на ім'я Сонечко у романі Лемоні Снікета *“The Bad Beginning”*. Перекладач А. Онишко у перекладі цього роману наскрізно застосовує стратегію паралельного відтворення графонів аналогічними засобами мови перекладу. Розглянемо окремі прийоми, які він використовує в межах цієї стратегії.

Перший прийом полягає у тому, що перекладач, не змінюючи план вираження вихідної одиниці, відтворює її у тексті перекладу шляхом транскодування. Отже, з позицій системи української мови новостворений відповідник є оказіоналізмом-нонсенсом, який за

формою не може бути співвіднесений з жодною узуальною одиницею, а за змістом припускає лише приблизне тлумачення на основі контекстуального аналізу:

"Yeeka!" Sunny shrieked, which appeared to mean "How interesting!" [11].

Ї-ка-а! – крикнула Сонечко, і це мало означати, «Страх як цікаво!» [8, с. 42].

Наступний прийом полягає у тому, що перекладач деформує слово таким чином, аби в межах ситуативного контексту можна було з великим рівнем вірогідності припустити, що саме хотіла сказати дитина. Хоча в оригіналі був порушений правопис слова, зміст залишався цілком зрозумілим. Якщо автор намагається відтворити у тексті, як певне слово могла б перекутити англomовна дитина, то перекладач, у свою чергу, намагається зімітувати вимову українськомовної дитини:

"How do you do?" said Violet. "How do you do?" said Klaus. "Odo yow!" (Odo yow=How do you do) said Sunny. "Fine, thank you," said Mr. Poe, but he looked very sad [11].

Як ся маєте? – гречно поцікавилася Вайлет. – *Як ся маєте?* – услід за старшою сестрою повторив Клаус. *Я-ся-ясте*) – крикнула Сонечко. – *Дякую, добре*, – відповів містер По, але якось дуже сумовито [8, с. 13]. При перекладі стає зрозумілим, що **деформоване «Я-ся-ясте» асимілятивне «Як ся маєте»**.

У наступному прийомі ми бачимо, як автор передає мовлення дитини за допомогою довільних поєднань звуків, характерних для дитячого белькоту – «первинного мовлення, з яким дитина починає акт комунікації» [9, с. 15]. На відміну від автора перекладач відтворює ці поєднання звуків цілком зрозумілими, хоча й деформованими відповідниками:

This morning she was saying "Gack!" over and over, which probably meant, "Look at that mysterious figure emerging from the fog!" [11].

В цю мить вона, наприклад, без угаву вигукувала «тям» (тям = там), що, мабуть, означало: «Погляньте, що за дивна постать суне до нас із туману!» [8, с. 64]

В межах наступного прийому дитячий белькіт з оригіналу замінюється на дитячий белькіт, адаптований до особливостей вимови мовою перекладу.

"Poko!" (This was from Sunny) [11].

Бу-у-у-у! – обурено прогуділа Сонечко [8, с. 70].

Також ми зафіксували випадки, коли узуальна (недеформована) лексема першотвору замінюється на деформований, хоча й цілком упізнаваний, відповідник з метою підсилення експресивності українського перекладу.

"Book!" Sunny shrieked, which meant "Please don't forget to pick out a picture book for me" [11].

Кизька! – й собі подала голосочок Сонечко, і це означало: «Не забудьте, будь ласка, пошукати для мене книжечку з малюнками!» [8, с. 149].

Проведене нами дослідження дозволяє зробити **висновок**, що сучасні українські перекладачі, усвідомлюючи важливість фонографічних стилізацій як засобів характеристики персонажів у художніх творах для дітей, поступово відходять від їхнього ігнорування або заміни на просторіччя і досить часто вдаються до стратегії паралельного відтворення на основі різноманітних прийомів творчого характеру.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення особливостей відтворення інших різновидів фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій в англо-українському перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко А. Л. Нестандартный язык: Проблемы художественного перевода / А. Л. Борисенко // Ментальность. Коммуникация. Перевод : сб. статей памяти Федора Михайловича Березина (1931–2003) / [РАН. ИНИОН. Центр гуманит. науч.-информ. исслед. ; отд. Языкознания ; отв. ред. и сост. Раренко М. Б.]. – М. : ИНИОН РАН, 2008. – С. 250–266.
2. Гак В. Г. «Коверкание» или «подделка»? (Об одном опыте перевода варваризмов) / В. Г. Гак // Тетради переводчика. – М. : Международные отношения, 1966. – Вып. 3. – С. 38–44.
3. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики / Дж. К. Катфорд ; [пер. с англ.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 208 с.

4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
5. Куликова М. Н. Фонографическая стилизация речи (на материале перевода англоязычной литературы на русский язык) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. Н. Куликова. – СПб., 2011. – 20 с.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: учеб. пособие [для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.»] / В. А. Кухаренко. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
7. Певцева О. С. Особливості відтворення соціолектів в англо-українському перекладі (на матеріалі роману Марка Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна») / О. С. Певцева, О. В. Ребрій // In Statu Nascendi : зб. студ. ст. – Харків : НТМТ, 2011. – С. 138–144.
8. Снікет Л. Поганий Початок: Повість / Л. Снікет ; [пер. з англ. А. Онишка]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 176 с.
9. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений] / С. Н. Цейтлин. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
10. Чуковский К. И. Высокое Искусство / К. И. Чуковский. – М. : Советский писатель, 1968. – 384 с.
11. Snicket L. A Series of Unfortunate Events [Electronic resource] / L. Snicket. – Access : <http://library/a-series-of-unfortunate-events-lemony-snicket-t7513677.html>.